

תורת הקורא

הוראות מפורטות לבעלי קריאה

הלכות ומנהגים, דיוקים ודקדוקים, הערות ובירורים, חילופי גושים, הקשרים בקריאת פרשת השבוע

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות להשתתפות בהוצאות הגליונות, יתקבלו בברכה במכון כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל tameytora@gmail.com

גליון מס' 194

מנהג הפטרות ויקהל פקודי

ה"א תשפ"ד

גליון זה יו"ל ע"י מכון 'מעמי תורה'

תודה לכל העוזרים והמסייעים שגליון זה יראה אור © כל הזכויות שמורות, ניתן לצלם ולהדפיס כמות שהוא ללא שינוי

ההפטרות עוד שני פסוקים מהתחלת הפטרות ו'תשלים' של פקודי (שהיא סמוכה בנביא מיד לאחר סיום הפטרות ויקהל), משום דהוי גמר מלאכה. והטעם שנוהגים כן ולא מפטירים 'ותשלים' לפקודי, משום שאם יקראו 'ותשלים' יצא שלא יקראו כלל בשנה זו את הפטרות ו'יעש חירום' ואילו את הפטרות ו'תשלים' יקראו פעמיים כיון שהיא גם הפטרות יום טוב שני של סוכות¹ (מפסוק שלישי ואילך), ולכן עדיף להפטיר לפרשת פקודי את הפטרות ו'יעש חירום' שעדיין לא קראה, מאשר את הפטרות ו'תשלים' שקראה כבר.

אך לעומת זאת באור זרוע (חלק ב' סימן שצ"ג) ובספר הפרדס (עמ' שנ"ב) ובלקט יושר (חלק אורח חיים עמוד קנ"ג) ועוד כתוב שמפטירים לפרשת פקודי ו'תשלים' אף שלא הפטירו בפרשת ויקהל את הפטרות ו'יעש חירום'.

וכתב הגרי"מ טוקצ'נסקי (ספר עיר הקדש והמקדש חלק ג' פרק כ"ה אות י"ב, ספר ארץ ישראל סימן ט"ז, לוח לארץ ישראל פרשת פקודי)

לעולם אין שתי הפרשיות 'ויקהל' ו'פקודי' פנויות להפטרות פרשת השבוע, ולכל היותר רק אחת מהן פנויה להפטרות פרשת השבוע².

לפי מנהג האשכנזים הפטרות פרשת ויקהל היא ו'יעש חירום' (מלכים א' ז' מ' - שם נ'), משום שהפטרות זו חוזרת על כל מה שנעשה בבנין בית המקדש, שהוא דוגמת חזרת מלאכת המשכן שבפרשת ויקהל, והפטרות פקודי היא ו'תשלים' כל המלאכה (מלכים א' ז' נ"א - שם ח' כ"א) שמדובר שם על כל מה שאירע בהשלמת בנין בית המקדש, שהוא מעין השלמת מלאכת המשכן שבפרשת פקודי (לבוש סימן תרפ"ה סעיף ו').

כאשר פרשת שקלים חלה בפרשת ויקהל, ופרשת פקודי היא שבת הפסקה, יש שני מנהגים שונים מה מפטירים בפרשת פקודי. במנהגי מהר"ש (סימן קמ"ו, והובאו בדבריו במהר"ל הלכות ארבע פרשיות ובמלבושי יו"ט ואלה רבה סימן תרפ"ה) כתב שמפטירים את הפטרות ו'יעש חירום' שהיא הפטרות ויקהל, ומוסיפים בסוף

לעולם ו'יעש חירום'. ומכח קושיותיו דחה במסורת הקריאה את חידושו של מהר"ש (וכתב שם שהרצה קושיה זו גם למהר"ל דיסקין והסכים לדבריו ואמר שאכן פירא גדולה היא על דברי מהר"ש, וכן הרצה בדבריו לר"י הלוי איש הורוויץ משקלאוו והסכים עמו ואף תהני מחמת כן לקרוא ותשלים ודלא במהר"ש. וראה עוד להלן הערה י"א שגם האדר"ת קיבל את טענת מסורת הקריאה).

אך כבר העירו (הגר"ש דבליצקי בקונטרס האגרת הזאת, ועוד) שהבנתו בדברי מהר"ש אינה נכונה, ובאמת אין טעות בדבריו, שאין כוונת מהר"ש שאם יפטירו ו'תשלים' לפקודי ממילא לא יקראו לעולם ו'יעש חירום', אלא כוונתו רק שבשנה זו לא יקראו ו'יעש חירום' ויקראו פעמיים ו'תשלים', וממילא קושיית מסורת הקריאה על מהר"ש אינה קושיה כלל (ונראה שכאשר קוראים קודם את דבריו וטענתו ואחר כך מעינים בדברי מהר"ש ממילא מבינים כהבנתו בדברי מהר"ש, אך כאשר קוראים קודם את דברי מהר"ש ומבינים אותם כהגותו ואחר כך קוראים את דברי מסורת הקריאה ממילא מבינים שהבנתו בדברי מהר"ש מוטעית היא, וכנראה מהר"ל דיסקין והאדר"ת ועוד שקיבלו את טענתו קראו קודם את דבריו ולכן גם הם הבינו במהר"ש כהבנתו המוטעית).

¹ וטעם הדבר הוא משום שגם הפטרות ו'יעש חירום' וגם הפטרות ו'תשלים' כל המלאכה שתייהן שייכות לפרשת פקודי ומענין הפרשה הן (ואף יש ראה לדבר ממנהג הספרדים והתימנים שאצלם הפטרות פקודי תמיד היא ו'יעש חירום'), אך הפטרות ו'תשלים' נקבעה לפקודי כיון שהיא קשורה אליה קצת יותר מהפטרות ו'יעש חירום', והיא יותר מענין הפרשה (משום ששם עוסקים בהשלמת מלאכת המקדש, וזה מעין השלמת מלאכת המשכן), אך כיון שכבר קראו בתחילת השנה את ההפטרות הקשורה יותר, יש להפטיר כעת את ההפטרות השניה אף שקשורה קצת פחות, משום שסבר מהר"ש שיש העדפה לקרוא הפטרות חדשה מאשר לחזור ולקראו הפטרות שקראו כבר.

ומטעם זה חידש בדברי קהילות (עמ' 443), שאף לנוהגים כמהר"ש, בשנה בה יש שתי שבתות חנוכה ולכן הפטירו כבר את הפטרות ו'יעש חירום' בשבת שניה של חנוכה, וגם את ו'תשלים' בסוכות, ממילא כבר אין את השיקול שעדיף לקרוא בהפטרות שלא נקראה מאשר לכפול הפטרות כיון שאת שתי ההפטרות קראו כבר, ולכן יש להפטיר לפקודי ו'תשלים' ולא ו'יעש חירום', כיון שהיא נקבעה לפקודי וקשורה אליה יותר. וכן מוזכר בכמה ספרי מנהגים, וכן הורה הגר"ש אויערבך (בידור הלכה ו' עמ' קפ"א), וכן כתב ונהג הגר"ש דבליצקי (האגרת הזאת) וכן הנהיגו הגר"ד לנדו (שם עמ' ק"ה) ועוד (והגר"מ"ט לא חילק כן בספריו ובלוחותיו).

² הקביעות היא כך שבשנה מעוברת לעולם פרשיות ו'ויקהל' ו'פקודי' נפרדות, ובשנה פשוטה כמעט תמיד פרשיות ו'ויקהל' ו'פקודי' מחוברות (למעט בקביעות הש"א שבהן הפרשיות נפרדות גם בשנה פשוטה).

כאשר הפרשיות מחוברות, תמיד חלה בפרשת ו'ויקהל-פקודי' פרשת החודש (בקביעות השנים בש"ה בח"ג זש"ג זח"א) או פרשת פרה (בקביעות הכ"ז), ואף פעם אין פרשת ו'ויקהל-פקודי' פנויה להפטרות פרשת השבוע.

בשנים שפרשיות ו'ויקהל' ו'פקודי' נפרדות, לעולם אין שתיהן פנויות להפטרות פרשת השבוע, ובאחת מהן חלה פרשת שקלים (בקביעות השנים בש"ז בח"ה גכ"ז זש"ה זח"ג, חלה פרשת שקלים בפרשת ויקהל, ובקביעות השנים הש"ג הח"א חלה פרשת שקלים בפרשת פקודי) ורק ההפטרות השניה פנויה להפטרות פרשת השבוע (ובקביעות הש"א הפשוטה שבה הפרשיות נפרדות, שתי הפרשיות אינן פנויות להפטרות השבוע, שפרשת פרה חלה בויקהל ופרשת החודש חלה בפקודי).

(הסבר לסימני השנים: האות הראשונה בסימן מורה על היום בשבוע בו חל היום הראשון של ראש השנה (למשל: בסימן 'זשג' יום הראשון של ראש השנה חל בשבת, בסימן 'נכו' יום הראשון של ראש השנה חל ביום ג'), האות השלישית מורה על היום בשבוע בו חל היום הראשון של חג הפסח (למשל: בסימן 'זשג' יום הראשון של פסח חל ביום ג', בסימן 'נכו' יום הראשון של פסח חל בשבת), והאות האמצעית מורה על אופן קביעות החודשים מרחשון וסכסל, שבלוח המסודר לפי חשבון לכל החודשים יש מספר ימים קבוע של כ"ט או ל' ימים, למעט החודשים מרחשון וכסליו שבהם ישנה מלאים וזו הסימן ש' - 'שלמה', ולפעמים שניהם חסרים וזו הסימן ח' - 'סרה', ולפעמים מרחשון חסר וכסליו מלא וזו הסימן כ' - 'כסדרה' שהחודשים כסדרן שאחר חסר ואחד מלא).

³ זה הלשון בספר הלכות ומנהגי מהר"ש: אמר מהר"ש ז"ל שאומרים ו'יעש חירום' לאלה פקודי לשבת שבין פרשה שקלים לפרשת זכור, וב' פסוקים מן ו'תשלים' משום דהוי גמר מלאכה, ולא אמרינן כל ו'תשלים' ולא ו'יעש חירום', דאם כן לא משכחת לה שאמר ו'יעש חירום', אבל ו'תשלים' אפילו אם אין אומרים אותה בכאן, תמצא שאומרים אותה בסוכות בסוף ע"כ.

ובספר מסורת הקריאה (הפטרות פרשת פקודי) הבין שכוונת מהר"ש במה שכתב 'דאם כן לא משכחת לה שאמר ויעש חירום' היא, שאם יפטירו לפקודי ו'תשלים', ממילא יצא שלעולם לא יקראו את הפטרות ו'יעש חירום', כיון שתמיד חלה אחת מארבע פרשיות בפרשת ויקהל, ולכן כתב מהר"ש שיש להפטיר לפקודי ו'יעש חירום', ואף שאז לא יקראו לעולם ו'תשלים' לפקודי, הלא קוראים הפטרות זו בסוכות.

ובעקבות הבנה זו הקשה במסורת הקריאה על דברי מהר"ש שיש שתי קביעות שנים (והיו בקביעות הש"ג ה"א כמפורט לעיל הערה א') שבהן פרשת ויקהל פנויה להפטרות פרשת השבוע ולא חלה בה אחת מארבע פרשיות, ואם כן טעה מהר"ש במה שכתב שאם יפטירו לפקודי ו'תשלים' אם כן לא יקראו

שהנהיגו גאוני ירושלים לקרוא בפרשת פקודי את שתי ההפטרות בשלמות, והיינו שקוראים את כל הפטרת ויקהל וכל הפטרת פקודי (מלכים א' ז' מ' – שם ח' כ"א). ונימק מנהג זה הגרימ"ט מדעתו, משום שטעם מהר"ש לקרוא רק שני פסוקים מ'וּתְשִׁלֶם' הוא כיון שאת שאר הפטרת 'וּתְשִׁלֶם' כבר קראו ביו"ט שני של סוכות, אך בארץ ישראל שאין יו"ט שני וממילא לא הפטירו כלל את הפטרת 'וּתְשִׁלֶם', יש לקרוא כעת גם את כל הפטרת 'וּתְשִׁלֶם' (ובלוח לא"י הוסיף וכתב שיש שקוראים רק 'וּתְשִׁלֶם').

אלא שנימוקו זה להנהגת גאוני ירושלים, תמוה מאד, מכמה טעמים:

עצם דברי מהר"ש שנויים במחלוקת, ומדברי הראשונים וספרי המנהגים נראה שמנהג פולין ואושטרייך הוא כהאור זרוע שיש לקרוא רק הפטרת פקודי¹, ורק מנהג אשכנז מערב כמהר"ש², והרי אנו (כל האשכנזים למעט יוצאי צרפת וגרמניה) ממשיכי מנהגי פולין ולא מנהגי אשכנז, ומדוע שננהג כאן בדברי מהר"ש שהם מנהג אשכנז ולא כהאור זרוע וכמנהג פולין?

אמנם גם אם נקבל את עצם חידושו של מהר"ש, מכל מקום, את מה שכתב הגרימ"ט שעל פי דבריו יש להפטיר בארץ

ישראל את שתי ההפטרות בשלמות קשה מאד לקבל, ואף מהר"ש לא חידש חידוש כזה להפטיר בשתי הפטרות יחדיו, ואדרבה, מדבריו מוכח שיש לדון רק איזו הפטרה להעדיף, 'וּתְשִׁלֶם' או 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם', אך אין שום צד לקרוא שתיהן, ואף לא מצאנו מקרה כזה שקוראים שתי הפטרות יחדיו³. ומהר"ש רק חידש שכיון ששתי ההפטרות קשורות לפרשת פקודי, לכן עדיף לקרוא את הפטרת 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' למרות שהיא קצת פחות קשורה מהפטרת 'וּתְשִׁלֶם', כיון שעדיין לא קראוה. אך בארץ ישראל שלא קראו כלל את שתי ההפטרות, חוזר הדין שיש להעדיף את הפטרת 'וּתְשִׁלֶם' הקשורה יותר. ואיך ניתן ללמוד מדברי מהר"ש חידוש כזה שבארץ ישראל יש לקרוא את שתי ההפטרות.

והנה הגרימ"ט כתב דבריו כהשערה להנהגת גאוני ירושלים שהנהיגו לקרוא את שתי ההפטרות⁴. אלא שמאז נתגלתה תשובת האדר"ת (נדפסה בספר שנות דור ודור עמ' תקכ"ג, ובספר הר המוריה עמ' נ"א) שהיא המקור לחידוש זה של גאוני ירושלים⁵, ותשובה זו שופכת אור על טעם חידוש מנהג זה של קריאת שתי ההפטרות, וממנה עולה שאין טעמו של האדר"ת קשור כלל להוראת מהר"ש כהשערת הגרימ"ט.

בתשובתו שולל האדר"ת את עצם דברי מהר"ש וסובר שיש

¹ ההבנה של הגרימ"ט בדברי מהר"ש היא שבעיקרון יש ענין מסוים לקרוא את שתי ההפטרות של מעשה המשכן (ועי' עוד לקמן הערה ט'), ולכן במקרה כזה בו ויקהל תפוסה להפטרה אחרת אמורים להפטיר לפקודי את שתי ההפטרות, אלא שבחול"ל מספיק לקרוא רק את שני הפסוקים הראשונים של הפטרת פקודי כי את השאר כבר קראו בסוכות, וממילא בארץ ישראל שלא קראו כלל את הפטרת פקודי, יש לקרוא את שתי ההפטרות בשלמות.

² כן כתבו בפירוש באור זרוע ובספר הפרדס ובלקט יושר, כמובא לעיל. וכן במקורות נוספים סתמו וכתבו רק שקוראים 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' לויקהל ו'וּתְשִׁלֶם' לפקודי, ולא חילקו כמהר"ש שפעמים רבות מפטירים 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' לפקודי, כן הוא בספר האשכול ובלבוש ובנוהג כצאן יוסף ובמנהגים דק"ק ורמיישא ובמנהגי פיורדא.

³ כך מנהג פרנקפורט, כמובא בדברי קהילות ובספר זכרון חנוך.

⁴ ובפרט שדברי מהר"ש ומהר"ל לא הובאו בלבוש שכתב להפטיר 'וּתְשִׁלֶם', וגם החיי אדם והשערי אפרים והמשנה ברורה ושאר אחרונים לא העתיקו דברי האליה רבה שהביא את מהר"ל, ומוכח שלא פסקו כן. וגם מזה שבחומשים הדפיסו רק 'וּתְשִׁלֶם' לפקודי נראה שכן המנהג. ואם עצם דברי מהר"ש לא נתקבלו, כל שכן שאין להוסיף על דבריו עוד ולקרא את שתי ההפטרות בשלמות.

⁵ למעט בהפטרת רני עקרה בשבעה דנחמא שאם חל ראש חודש אלול בשבת משלימים את ההפטרה, אך זה משום ששם יש ענין מיוחד להשלים את קריאת שבעה דנחמא (ואף בזה דעת אור זרוע ועוד שאין משלימים בזמן דאידחי אידחי), ובשום מקום אחר לא מצאנו מעולם ענין של השלמת הפטרת (למשל כאשר חלה שבת בראש חודש או ערב ראש חודש או בחנוכה או בארבע פרשיות), וגם לא מסתבר שהיה ענין כזה, שהרי כל ענין ההפטרות אינו אלא לסיים בהפטרה הקשורה לפרשה, ומה שנקבע לפרשה מסוימת אין זה משום שיש איזה ענין לקרוא קריאה זו בדוקא, אלא שכיון שהיא מעין הפרשה לכן קוראים אותה, ואם לא קראו אותה אין שום טעם שישלימוה בשבת אחרת, ופשוט (ובפרט שכל הענין הוא רק להפטיר מעין הפרשה, ובזמן חכמי התלמוד לא היו כלל הפטרות קבועות וסדורות אלא היו מפטירים בכל מקום שהיו רוצים שהוא מעין הפרשה (וכמו שכתבו האשכול בהלכות קריאת התורה והכסף משנה בהלכות תפילה פרק י"ב הלכה י"ב, ודמו לזה המשנה ברורה בסיומן קמ"ד סק"א), ולכן אין שום סברה שיצטרכו להשלים הפטרת אחר שמעיקרא אינן קבועות ומתוקנות מחו"ל בדוקא, ואין שום צורך להשלים את הפטרת 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' כיון שעצם הקריאה בהפטרה זו אינה חובה). וכן כתב כבר בצמח צדק הקדמון (סימן קכ"ה) שלא מצינו השלמת הפטרה לבד מהפטרות אלו של שבעה דנחמא (והבואו במחצית השקל סימן תכ"ח סק"ט), וכן כתב בשו"ת פאת שדך (חלק ב' סימן צ"ב).

⁶ יש מי שרצה לומר (בירור הלכה' ו' סוף עמ' ק"פ תחילת עמ' קפ"א) שמה שכתב הגרימ"ט שטעמו של מהר"ש לא שייך בארץ ישראל ולכן קוראים את שתיהן, אין כוונתו בזה שבגלל סברת מהר"ש לכן צריך לקרוא שתיהן, אלא כוונתו רק שלכן בארץ ישראל שלא שייך טעמו צריך לקרוא 'וּתְשִׁלֶם' ולא 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם', אלא

שהנהיגו גדולי ירושלים לקרוא גם 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' וגם 'וּתְשִׁלֶם' מטעם אחר, ולא נכנס כלל לטעם הנהגת גאוני ירושלים, ובאמת לא התכוון לנמק מנהג זה בגלל דברי מהר"ש (והיינו כן מההודעה שפרסם מטעם 'עץ חיים' ב'קול ישראל' תרפ"ט 'אבל בארץ ישראל שליכא טעמא, קורין כל הפטרת 'וּתְשִׁלֶם', והנהיגו רבותיו דקדמא' בירושלים לקרוא את שתיהן, וכן מלוחות ישנים בהם כתב 'ובארץ ישראל ליכא הטעם ולפיכך קורין כל הפטרת ותשלם או שתיהן').

אך מהלשון ברוב לוחותיו אין המשמעות כן, שכתב 'אבל טעמו משום שהפטרת ותשלם קורין ב' דסוכות בחול' ואילו בארץ ישראל ליכא הטעם ולפיכך קורין שתיהן, ומשמע שהטעם לקריאת שתיהן הוא דברי מהר"ש, ואמנם אפשר לדחוק ולפרש שכוונתו לומר שבארץ ישראל ליכא הטעם ולפיכך כן קוראים 'וּתְשִׁלֶם', ומה שקוראים גם 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' הוא מטעם אחר, אך זה דחוק בדבריו ועיקר חסר מן הספר.

וגם אלו שחילקו וכתבו שכאשר יש שתי שבתות חנוכה אז מפטירים לפקודי רק 'וּתְשִׁלֶם' ולא 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' (הגרש"ז אויערבך הגר"ש דבליצקי הגר"ז לנדו וכמובא לעיל הערה ג') הבינו בדבריו שמנהג הפטרת שתיהן הוא סברת מהר"ש, שאם הוא מטעם אחר (והיינו משום שכבר נהגו בירושלים להפטיר לפקודי 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' בהשפעת מנהג הספרדים, וכמובאר למעלה) אין טעם לחלק בין קראו 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' לבין לא קראו.

ובאמת גם מוכח כן ממכתב הגרימ"ט להגר"ש דבליצקי (שו"ת שומע ומוסיף פורים סימן קי"ח, והובא בישרון מ"א עמ' רי"ג) בו כתב על מה ששאלו מדוע כשסדרת פקודי פנויה מפטירים שתיהן וכשסדרת ויקהל פנויה מפטירים רק 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם', וכתב שכיון שקיבל את המנהג להפטיר שתיהן רק בנוגע לפרשת פקודי, נימק לעצמו שבפרשת פקודי שנשלמה כל המלאכה וטרם קראו 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם', לכן אפשר לקרוא שתיהן, 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' המדברת ממלאכת המקדש, וגם 'וּתְשִׁלֶם' המדברת מגמר המלאכה. אך לפרשת ויקהל אין לקרוא גם 'וּתְשִׁלֶם' משום שעדיין לא קראו בתורה את גמר המלאכה, ובאמת בפרשת פקודי הספרדים קוראים 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' והאשכנזים קוראים 'וּתְשִׁלֶם', אך אין מי שמפטיר 'וּתְשִׁלֶם' בפרשת ויקהל. עכ"ד הגרימ"ט.

וממכתב זה מוכח שהבין שיש טעם מסוים לקרוא את שתי ההפטרות של מעשה המשכן (ואולי מטעם שלעולם אין שנה ששתי הפרשיות פנויות להפטרותיהן ולכל הפחות אחת מהן תפוסה לפרשה אחרת, וברוב הפעמים אף שתיהן תפוסות להפטרות אחרות), ולכן גם בויקהל יש לשאול למה לא להפטיר שתיהן. ואם אכן היה טעמו שבפקודי יש לקרוא גם 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' מטעם אחר (והיינו משום שכבר נהגו בירושלים להפטיר לפקודי 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' בהשפעת מנהג הספרדים, וכמובאר למעלה) הרי שעיקר ההפטרה היא 'וּתְשִׁלֶם', ורק כדי שלא לשנות מן המנהג מפטירין גם 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם', וזה לא שייך כלל בויקהל ששם לא היה מנהג לקרוא 'וּתְשִׁלֶם', ואין שום צד להוסיף הפטרה זו.

⁷ שם כתב 'נשאלתי בדבר הפטרת פקודי בשנה זו' וכו', ומסיים שם 'אמנם שלא לשנות מן המנהג ציויתי לקרות שתיהן וכו' וכן הסכים הגאון הישיש מוהר"ר שמואל סלאנט נ"י ע"כ. והיינו שהאדר"ת חידש מנהג זה, ומה שכתב הגרימ"ט 'גאוני ירושלים' הכוונה לאדר"ת ולר"ש סלנט שהסכים עם דבריו.

לקרוא רק 'וְתִשְׁלַם' לפקודי^א, אלא שהוסיף שכיון שהמנהג (היינו מנהג ירושלים שהיה נהוג בזמנו) לקרוא 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' לפקודי כמנהג הספרדים, וכפי הנראה הוא שלא בדקדוק אלא משום שנהגו בזה כמנהג הספרדים שישבו בירושלים בתחילה^ב, לכן כדי שלא לשנות מהמנהג לגמרי הורה האדר"ת לקרוא אחר 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' גם את הפטרת 'וְתִשְׁלַם' כיון שהיא הפטרה העיקרית, וכן הסכים עמו ר"ש סלטנ. ע"כ דברי האדר"ת בתשובתו.

וכיון שמוסכם שעיקר הפטרת פרשת פקודי היא רק 'וְתִשְׁלַם', והוראת האדר"ת לקרוא שתיהן באה רק כיון שכבר נהגו לקרוא

'וַיַּעַשׂ חִירוֹם'^ג, אם כן נראה בפשיטות שבמקום שלא היה מתחילה מנהג זה לקרוא 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' ראוי לקרוא רק 'וְתִשְׁלַם' שהיא הפטרת פקודי. וכן הורו כמה גדולי תורה^ד.^{טו}.

ויקהל שהרי לא כתב בן בלוחותיו, וזה משום שגם גאוני ירושלים לא תיקנו בן לויקהל, וראה עוד במכתבו שהבאנו לעיל (הערה ט'), בה כתב בפירוש שבויקהל אין קוראים שתיהן ונימק זאת משום שלא שייך לקרוא 'וְתִשְׁלַם' לויקהל כי עדין לא הושלמה מלאכת המשכן (ועל מה שרצה לטעון בלוח דבר בעתו שקוראים 'וְתִשְׁלַם' אף שלא הוזכרו בפרשה הסירות וכו', יש להשיב שכשקוראים בתורה על השלמת המלאכה, או הסירות והיעים וכו' הם גם מעניין הפרשה, שכל המלאכה כלולה בהשלמת המלאכה, אך כאשר אין קוראים על השלמת המלאכה, אי אפשר לקרוא בהפטרת ותשלם כל המלאכה שעיקר ענינה חסר מן הספר).

ובאמת כבר כתב הגר"ש דבליצקי (שו"ת שומע ומוסיף פורים סימן ק"ז וסימן ק"ט) שלא קיים מנהג כזה והוא טעות.

י' יש שכתבו בן אף טרם נתגלתה תשובת האדר"ת, משום שחלקו על עצם נימוקו של הגרי"מ ט.

הגר"ש ד' מונק רב הקהילה החרדית חיפה כתב (שו"ת פאת שדך חלק ב' סימן צ"ב) שהנכון הוא לקרוא רק 'וְתִשְׁלַם', ונימוקו, משום שבארץ ישראל שלא קראו 'וְתִשְׁלַם' גם למהר"ש יש להפטיר רק 'וְתִשְׁלַם', ועוד, משום שיטת האור זרוע. וכן כתב גם הגר"ש דבליצקי (שו"ת שומע ומוסיף פורים סימן ק"ב, ונימק בן בארובה משום הטעמים הנ"ל, אמנם במקומות אחרים נקט בן לקרוא את שתי הפטרות, ואולי משום שלא רצה למעשה לשנות מהמקובל). וכן הגר"י טשזנר כתב (שיח תפילה, תשובות, סימן י"ט) שיש לקרוא רק 'וְתִשְׁלַם', מחמת שלא מצאנו שיש ענין להשלים הפטרה שלא קראו, וגם משום שנראה שגם עצם דברי מהר"ש לא נתקבלו להלכה.

ואחר שנתגלתה תשובת האדר"ת, הורה גם הגרי"ש אלישיב שעל פי תשובה זו העיקר הוא לקרוא רק 'וְתִשְׁלַם' כיון שכך המנהג הנכון לאשכנזים וגם האדר"ת סבר כן, אמנם מי שקורא שתיהן יש לו על מי לסמוך על דברי האדר"ת ור"ש סלטנ הנ"ל שהונהג בן כדי לא לשנות ממה שנהגו כמנהג הספרדים לקרוא 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' (מוסף שבת קודש פרשת פקודי תשס"ג).

ולכאורה יש לדון בעיקר התוקף של מנהג הפטרה שהתקבל בעקבות מנהג הספרדים נגד מנהג אשכנז, שמדברי החזו"א והציץ אליעזר והשבט הלוי גבי הפטרות אחרי קדושים (עיי' במאמר על הפטרות אחרי קדושים) נראה שאין לו תוקף ואין צריך לנהוג כמותו אחר שהוא נגד מנהג אשכנז ונגד דברי הפוסקים (ואף שמדברי הגר"ש דבליצקי שהובאו שם נראה שבירושלים ובפ"ת יש להמשיך לנהוג במנהג שהתקבל בעקבות מנהג הספרדים, כיון שכאן גם בלוח לא"י כתב שיש שקוראים רק 'וְתִשְׁלַם' נראה שגם הוא יודה בזה וכפי שאכן כתב במכתבו שהוזכר לעיל, ואמנם במכתבו נראה שטרם ידע ממכתב האדר"ת שמנהג זה נכנס עקב מנהג הספרדים, אך למעשה אחר שגם בלוח הביא מנהג זה נראה שגם הוא יודה בזה). ועוד יש לדון שנהגו בן מחמת שסברו וקיבלו את נימוק הגרי"מ ט, ואחר שאינו הנימוק הנכון למנהג זה אולי הוא מנהג בטעות.

ונראה שבבתי כנסיות חדשים שעדיין אין בהם מנהג, לכאורה יש לקרוא רק 'וְתִשְׁלַם' כיון שכך המנהג הנכון והעיקרי, ואף במקומות שנוהגים לרוב בלוח לא"י, הלוא יש מקומות מעטים שמשנים (כגון בהפטרות אחרי קדושים) וגם כאן לכאורה יש לנהוג בן מחמת הטעמים הנ"ל, ובפרט שגם בלוח עצמו מביא שיש שקוראים רק 'וְתִשְׁלַם', ואם כן גם בירושלים שני המנהגים היו קיימים זה לצד זה (וב'שנות דור ודור' אף הביא שיש עדויות ברורות מפי גדולי ירושלים שבחורבת ר"י חסיד ובהי"מ מנחם ציון קראו רק 'וְתִשְׁלַם'), וממילא אין כאן כלל שינוי מהאמור בלוח לא"י, ולכן נראה שיש להעדיף את המנהג העיקרי (ואכן שמענו שכך נהגו אצל החזון איש, ובמנין ותיקין בלדרמן אצל הגר"ח קעבסקי, וכן בבית מדרשו של הגר"ח גריינמן. ואצל הגר"ש ד' קראו את שתי הפטרות כי לא רצה לשנות בפרהסיא ממנהגו הלוז).

ובבתי כנסיות ישנים שכבר נהגו לקרוא את שתיהן כמו שכתב בלוח לא"י, יש לדון האם מותר להם לשנות אחר שהנימוק שכתב הגרי"מ ט אינו הטעם הנכון להנהגת האדר"ת, וכיון שבמקום שלא נהגו לקרוא 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' לא היה מורה האדר"ת לקרוא שתיהן אולי הוא מנהג בטעות (ולכן אם רוצים לשנות ולקרא רק 'וְתִשְׁלַם' כפי הראוי, יש להם לשאול מגדולי תורה אם אין חשש בשינוי המנהג כיון שנקבע בטעות).

^{טו} לעיון נוסף ונרחב בענין זה של הפטרת פרשת פקודי ראה עוד: ספר 'האגרות הזאת' להגר"ש דבליצקי (עמ' 28). בירור הלכה (חלק ו' עמ' קע"ח). מאמר 'הפטרת פרשת ויקהל ופרשת פקודי בשנה מעוברת' (ירושלתי כרך ב' עמ' קע"ו). מוסף שבת קודש (פרשת פקודי תשס"ג עמ' 18).

^א ולא משום שסבר שעיקר כאזור זרוע והחולקים על מהר"ש, שלא דן בזה כלל, ונראה שלא נחת כלל לעיון האם דברי מהר"ש מוסכמים או שנויים במחלוקת, כיון שסבר שאין לנהוג בן משום שני טעמים אחרים.

טעם אחד הוא משום קושיית מסורת הקריאה על מהר"ש (ראה לעיל הערה ב'), אמנם אליבא דאמת אין זו קושיה, כמבאר בהערה שם).

והטעם השני הוא הטעם המובא לעיל, שבארץ ישראל שלא קראו עדיין את הפטרת 'וְתִשְׁלַם' לא שייך טעם מהר"ש, וממילא חוזר הדין שיש לקרוא רק 'וְתִשְׁלַם'. וטעם זה נכון הוא (ואמנם טעם זה נכון רק לגבי ישראל, ואם כן לגבי חו"ל נשאר הטעם הראשון שלא לנהוג כמהר"ש, וכיון שטעם זה אליבא דאמת אינו נכון, לכאורה בחו"ל יסבור האדר"ת שיש לנהוג כמהר"ש. אך באמת נראה שגם בחו"ל אין לנהוג כמהר"ש משום שמנהגו כהאור זרוע והחולקים על מהר"ש, והאדר"ת לא נחת לזה כיון שכבר דחה את עצם דבריו מכל וכל).

^ב וכמו שהאריך בזה הגר"ש דבליצקי (ירחון 'הנאמן' תש"ל גליון ל"ט עמ' 20, ובעוד מקומות) שהישוב האשכנזי נוסד בירושלים לפני כמאתים שנה ע"י תלמידי הגר"א ותלמידיהם, ובבואם לירושלים (בסביבות שנת תקע"ו) לא היה להם בתחילה מנין בפני עצמם והתפללו ביחד עם הספרדים שישבו כבר בירושלים (והטעם לזה משום שנשארו חובות גדולים מ' יהודה חסיד וחבורתו, ולכן השלטונות לא נתנו לאשכנזים לגור בעיר עד שיכסו את החובות, ומושם כך היו חייבים להראות כספרדים ובדאי שלא יכלו להקים בית כנסת משלהם), ורק כעבור כעשרים שנה יסדו מניינים משלהם (בסביבות שנת תקצ"ו, אז הסדירו את חובותיהם והותר לאשכנזים להתגורר בירושלים, ויסדו מחדש את חבורת ר' יהודה חסיד ובתי כנסיות נוספות) בהם התפללו בנוסח אשכנז ונהגו במנהגי אשכנז עם חלק מהנהגות הגר"א, ומהם התפשט נוסח ומנהגי אשכנז בארץ ישראל (וה'לוח לארץ ישראל' להגר"מ ט' שהחל לצאת בשנת תרס"ה בו סודרו ונכתבו המנהגים סייע בהתפשטות המנהגים וקבלתם).

וממחת כן, נכנסו והונהגו אצלם כמה ממנהגי הספרדים שהורגלו בהם בסדרי התפילה אף אחר שנפרדו לעצמם (כגון מנהג אמירת פיוטם הקטורת בכל יום, אמירת ברכו בתרא בשחרית וערבית, תפילת טל וגשם לפני תפילת לחש, אמירת הלל בברכה בליל פסח, תקיעת תשר"ת במוצאי י"ב, אמירת במה מדליקין לפני ערבית, אין קוראים בתורה בליל שמח"ת, ועוד, שכל מנהגים אלו הם כמנהג הספרדים ולא כמנהג אשכנז, שכיון שבתחילה התפללו יחד ממילא נשארו אצלם חלק מהמנהגים גם אחר שנפרדו לעצמם). וכן משמע גם מדברי האדר"ת בתשובתו זו שכתב שכפי הנראה נהגו בזה כמנהג הספרדים שישבו בירושלים בתחילה.

וכנראה הטעם שבהפטרת פרשת פקודי המשיכו לנהוג כמנהג הספרדים יותר מבשאר הפטרות (אם כי, גם בפרשת אחרי המשיכו לנהוג כמנהג הספרדים, וגם שם מטעם דומה) משום שהפטרה זו מצויה וזמינה גם בספרי האשכנזים בהפטרת פרשת ויקהל ולכן מבחינה טכנית יכלו בקלות להמשיך להפטיר כמנהג הספרדים כמו שנהגו מתחילה כשהתפללו יחד, וגם משום שבפרשת ויקהל לה מסודרת הפטרה זו לא הפטירו בה אלא בהפטרת פרשת שקלים (שהלא כאשר פרשת פקודי פנויה להפטרות פרשת ויקהל חמדי תפוסה להפטרות פרשת שקלים כמבאר לעיל הערה א'), ויתכן שגם דברי האליה רבה שהביא את מהר"ש להפטיר לפקודי 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' נתנו טעם נוסף להמשיך לנהוג בזה כמנהג הספרדים (אך מכל מקום קראו רק 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' ללא שתי הפסוקים מ'וְתִשְׁלַם' כיון שעיקר המנהג נוסד כהמשך למנהגם הקודם שנהגו כהספרדים).

^ג יש להעיר, שבלוח דבר בעתו כתב שעל פי המנהג לקרוא בפרשת פקודי גם 'וַיַּעַשׂ חִירוֹם' וגם 'וְתִשְׁלַם', ניתן ללמוד מסברא שגם כאשר פרשת ויקהל פנויה ופרשת פקודי תפוסה יש להפטיר בויקהל בשתיהן, משום שראויים שגאוני ירושלים לא רצו להחסיר אחת מהפטרות אלו ולכן הידרו לקרוא את שתיהן בפקודי, ולכן מסתבר שגם בויקהל יש להפטיר את שתיהן שהן מענין אחד וסמכות זו לזו.

וכתב שאף שיש לטעון שאין לקרוא 'וְתִשְׁלַם' לפקודי שהרי מלאכת המשכן לא שלמה עדין, הרי גם בפקודי בה מפטירים 'וְתִשְׁלַם' לא מוזכרים הסירות היעיים הכיורות והמזרקות המזבח והמנורה וכו', אלא מוזכרים הם בויקהל, אלא מוכח שהמטרה היא להפטיר בענין כולו, ובפרט שבהפטרת ויקהל יש רק י"ב פסוקים.

אך באמת גם על עיקר המנהג לקרוא בן בפקודי יש להשיב כמו שכתבנו שאין טעם מנהג גאוני ירושלים משום שרצו לקרוא שתיהן אלא מטעם אחר וזה לא שייך בפרשת ויקהל, ואף לדעת הגרי"מ ט עצמו אין לנהוג בן בפרשת